Ірина Григоренко

ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ В ЛИСТУВАННІ ПАНАСА МИРНОГО З МИХАЙЛОМ КОЦЮБИНСЬКИМ

У статті розглядається специфіка і вага листування Панаса Мирного та М. Коцюбинського в процесі розвитку української критичної думки XIX – початку XX століття. Запропонований аналіз дозволяє простежити в епістолярній спадщині динаміку формування творчого світогляду письменника й поглибити розуміння творів Панаса Мирного.

Ключові слова: *епістолярій, літературна критика, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, літературно-критична дискусія.*

Епістолярна спадщина видатних українських письменників, зокрема листування Панаса Мирного та Михайла Коцюбинського, є суспільним надбанням і має історико-культурне значення як елемент ментальності народу. Форма листа не обмежує автора у виражальних можливостях. Вона зручна для відображення внутрішнього світу митця, що дає змогу вченим ґрунтовніше вивчати літературну та громадську діяльність письменників. Тому варто ширше залучати до сфери наукових досліджень письменницький епістолярій.

Останнім часом у вітчизняному літературознавстві з'явилася низка спеціальних розвідок стосовно розгляду епістолярної спадщини митців слова. Зокрема, це дослідження В. Дудка, В. Кузьменка, Ж. Ляхової, В. Святовця та ін. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених творчому набутку Панаса Мирного (М. Сиваченко, В. Черкаський, М. Грицай, О. Гончар, М. Шумило, Л. Хінкулов, О. Майдан), науковці ще не аналізували епістолярій письменника у взаємозв'язку з розвитком літературно-критичної думки кінця XIX – початку XX століття. Виняток становлять хіба що публікації власне листів Панаса Мирного з коментарями до них у семитомному виданні творів полтавця. Тому мета статті – висвітлення приватного листування Панаса Мирного з Михайлом Коцюбинським як особливої форми вислову літературно-критичних оцінок та суджень. Об'єктом дослідження є листи Панаса Мирного до Михайла Коцюбинського, а його предметом – особливості епістолярної літературної критики в листуванні Панаса Мирного з Михайлом Коцюбинським.

Епістолярна спадщина письменника висвітлює нові, невідомі грані його особистості, специфіку світогляду та творчості. Вона вимагає ретельного наукового дослідження з позицій сьогодення. М. Сиваченко в передмові до

першого тому багатотомного видання літературної спадщини Панаса Мирного твердив: "Значення цих листів важко переоцінити. Вони – надійне, першорядне джерело дорогоцінних відомостей про обставини життя Мирного, про риси його вдачі й характеру, про його соціальні, естетичні й етичні погляди. Немало цінного матеріалу дають ці листи і для розв'язання багатьох питань творчості видатного повістяра, його здійснених і нездійснених творчих задумів, цензурних історій цілого ряду його творів" [4, с. 23].

Цікавим у контексті вивчення питання розвитку української літературної критики є листування Панаса Мирного з Михайлом Коцюбинським, яке охоплює 1898–1903 роки. На жаль, їхні листи повністю не збережені. У найповнішому зібранні творів Панаса Мирного вміщено 14 листів, адресованих Михайлові Михайловичу (вони зберігаються в Чернігівському державному літературно-меморіальному музеї М. Коцюбинського). П'ятитомне видання мистецької спадщини Михайла Коцюбинського подає 8 листів до Панаса Мирного. Епістолярій письменників хронологічно співвідноситься тільки частково, проте глибина цих листів усе ж дозволяє аналізувати основні аспекти розвитку української епістолярної літературної критики кінця XIX – початку XX століття.

У вітчизняній науці про літературу стосовно епістолярної літературної критики усталилася думка, що це "аналіз і оцінка творів літератури з погляду сучасності, уміщені в листах" [2, с. 237]. Епістолярні тексти кореспонденції Панаса Мирного та Михайла Коцюбинського сповнені літературно-критичних роздумів над шляхами й перспективами розвитку української літератури того часу, а також суб'єктивними оцінками творчості один одного.

Листування розпочато за ініціативою самого Панаса Мирного. У першому з відомих нам листів до Михайла Коцюбинського від 15 травня 1898 року він повідомляв: "Один мій знайомий... дав мені продивитися свою працю. Продивляючись, я перше всього наткнувся на вашу "Харитю". Прочитав я її та й нестямився! У такій невеличкій приповісті та такого багато сказано! Та як сказано! Чистою, як кринична вода, народною мовою; яскравим, як сонячний промінь, малюнком; невеличкими, помірними нарисами, що розгортують перед очима велику – безмірно велику – картину людського горя, краси світової, виявляють безодню глибини думок, таємні поривання душі, забої невеличкого серця! Так тільки справжній художник може писати!" [3, с. 431]. Панас Мирний, перебуваючи під враженням від "Хариті", одразу почав розпитувати знайомих, "...де се взялося таке добро на нашій убогій ниві", купив у книгарні інші новели Коцюбинського та адресував йому вдячного листа із проханням: "Може, Ви знайдете зайву часину і коли-небудь обізветесь до мене...Скажіть мені: може, ще де надруковані Ваші утвори? Як би мені хотілося перечитати все, що Ви досі написали і надрукували..." [3, с. 431–432].

Коцюбинський вдячно сприйняв пропозицію Панаса Мирного щодо листування, надіслав йому добірку своїх творів та висловив власні переживання у зв'язку з відсутністю літературної критики: "Важко працювати без критики, не бадьорить, не підтримує та тиша, що навкруги; трудно йти у темряві, навпомацки, не відаючи, що даєш: зерно чи полову?" [1, с. 263]. Михайло Михайлович щиро вболівав за художню цінність своїх творів, адже літературна критика для письменника – найправдивіше дзеркало, де можна побачити власні помилки й недоліки, щоб мати можливість їх усунути. На наш погляд, літературна критика є тим засобом, який дозволяє митцям слова вдосконалювати художню майстерність, виходити на світовий рівень. У листі від 5 червня 1898 року Панас Мирний щиро, дещо наївно розраджує Коцюбинського щодо відсутності літературної критики: "Не дуже шкодуйте на те, що приходиться працювати без критики: Ваше здорове почуття покаже Вам, куди простувати. Гляньте на сусіду: хіба Пушкін, Грибоєдов або Лермонтов, та й наш Гоголь – творили й робили за проводом критиків? Самі набирали у своїй душі і снаги, і сили; а критика уже потім їх оцінила і піднесла геть високо угору. Отак і нам повинно бути. Як більше нас буде, то і критика з'явиться і розкаже, хто що з нас доброго вчинив, а в чому помилявся" [3, с. 434].

Жваве, хоч і заочне, спілкування двох прозаїків сповнене щирим взаємним захопленням і зацікавленням творчістю. Проте між письменниками виникла дискусія, яка надала їхньому листуванню полемічного забарвлення. Кореспонденція зафіксувала суперечність між різними естетичними світоглядами, ідейно-художніми напрямами, які співіснували в українській літературі на межі XIX–XX століть: реалізмом і модернізмом. Панас Мирний, як представник реалізму, основними принципами літератури вважав прагнення до об'єктивності та безпосередньої достовірності відображення,

послідовне дотримання міметичних принципів, конкретно-історичний підхід до явищ дійсності, тому з обережністю, але цілком оптимістично сприймав нові літературні віяння. У листі від 12 серпня 1898 року він висловлює критичні зауваження щодо епіки Михайла Коцюбинського: "Навіщо Ви, добродію, серед тонкого та правдивого нарису краси світової або горя чи радощів людських додаєте ще й від себе своїх думок, немов хочете сказати читачеві "ти отак оте розумій, а не інакше"?.. Ми (письменники) <...> не хочемо одні тільки живі образи подавати, а ще й від себе додаємо, що ото, мов, яке хороше, або оте навдивовижу чудове... Удержуйтесь, добродію, від сього. І без авторських додатків Ви так мистецьки малюєте образи, що вони самі виявляють читачеві усе, що ви думаєте сказати" [3, с. 440]. Але відразу поспішив пом'якшити сказане: "Вибачте мені, добродію, що я такого гострого наказав Вам про Ваші закордонні видання. По правді кажу Вам, що я Вас за великого майстра-художника маю" [там само]. Коцюбинський із вдячністю відреагував на такі зауваження, а все ж з ними не погодився: "Ваші ласкаві зауваги мають для мене велику вагу, і хоч не зо всіма тими увагами можу згодитися, проте сердечно дякую вам за ради й критику" [2, с. 270].

Мистецька дискусія письменників згодом поглибилася. Так, у листі до Михайла Коцюбинського від 12 квітня 1903 року Панас Мирний висловив побоювання, що українська література зречеться "творів з життя селянського, – того життя, що виробило нашу живу мову, що давно заснувалося і ще й досі дає свої живі оригінальні зразки своїх типів, а не общечоловіків" [3, с. 498]. На думку Панаса Мирного, "нашої інтелігенції... ще досі не було, вона ще тільки починає складатися, та й то, вихована іншою школою, вона досі не подала таких яскравих зразків, щоб їх можна було назвати своїми, оригінальними... Через те і література не захоплювала їх, бо нічого було захоплювати. Кожна література, якщо вона хоче бути не мертвою, а живою, зможе подати тільки те, що дає само життя... " [там само]. На що Коцюбинський відповів рішуче, аргументовано, прагнучи пояснити власні естетичні задуми: "На жаль, не можу погодитися з висловленими Вами думками про завдання нашої літератури. Насамперед мушу зауважити, що ми не мали на меті взагалі зректися творів з життя селянського... Я ніяк не можу згодитися, що нам не слід брати теми з життя нашої інтелігенції, бо у нас її нема. У нас є інтелігенція, вона тільки обмосковлена, але є" [1, с. 354]. Коцюбинський вважав літературу "зеркалом для кожного моменту життя", яка "не повинна обмежуватися селянським побутом, а давати справжній образ життя всіх верств суспільності" [там само]. Такі протилежні судження, висловлені в листах, на наш погляд, свідчать про творчі пошуки обох письменників, їхнє прагнення до художньо-естетичної досконалості та про щире вболівання за долю української літератури загалом.

Письменники змістовно порушували не лише проблеми вироблення літературно-естетичних орієнтирів на межі століть, але й видання власних творів, що в тогочасній Російській імперії було вкрай важким із багатьох очевидних причин. В умовах тотальної цензури та заборони національного слова українська творча інтелігенція не могла друкувати свої твори. Цензура з усіх сил заважала існуванню україномовних періодичних видань, а друк українських письменників великими накладами взагалі прагнула унеможливити. Тому єдиним виходом із ситуації ставали закордонні видання та вітчизняні неперіодичні збірки широкого плану – альманахи. Михайло Коцюбинський також вів активну роботу з упорядкування українських альманахів, своєю діяльністю прагнув розширити тематичні обрії української літератури, поглибити новаторські тенденції її розвитку. Майже в кожному з листів він звертався до Панаса Мирного із запрошенням надіслати твори до різних збірок. Так, в альманасі "Дубове листя" (1903), який упорядкували М. Чернявський, Б. Грінченко та М. Коцюбинський, було вміщено оповідання Панаса Мирного "Серед степів", хоч і з цензурними правками. В іншому збірнику – "З потоку життя" (1905), також упорядкованому за участю Михайла Коцюбинського, побачили світ переклади з творів Генріха Гейне, зроблені Панасом Мирним.

У Мирного виникла думка видати збірник, присвячений пам'яті Миколи Гоголя, до участі в якому він залучив і Михайла Коцюбинського. Той погодився, проте задумові полтавця не судилося здійснитися. На заваді, як не дивно, стала не імперська цензура, а самі українці. Так, у листі від 8 грудня 1902 року Панас Мирний із болем пише Коцюбинському: "Про наш збірник на спомин Гоголя ніхто з наших і словечком не обізвався. Чутка доходила, що кияни були взагалі проти такого збірника. Хіба, мовляв, мало наших покійних народолюбців, котрих слід пом'янути

збірниками, щоб ще заходжуватися поминати рідною мовою, хоч і такого великого художника слова, як Гоголь, але чужого нашій мові слова? Гоголь хоч митець чужої мови, оже по духу і природі рідний нам... Що не кажіть, а Гоголь душею і натурою наш" [3, с. 494]. Листування Панаса Мирного та Михайла Коцюбинського яскраво ілюструє умови діяльності української інтелігенції того часу, даючи дослідникам змогу інтроспективного аналізу культурної атмосфери кінця XIX – початку XX століття.

Особливістю листів Панаса Мирного до Коцюбинського є інтелігентність, толерантність, обережність у висновках і глибока повага до адресата. Досліджуючи епістолярій цього автора, зауважуємо структуру листів, помічаємо, що звертається він до Коцюбинського завжди ввічливо – на "Ви" (з великої літери) та обов'язково додає слова "Високошановний пане добродію Михайло Михайловичу" або "Вельмишановний добродію Михайло Михайловичу". Характер бесіди між адресантом і адресатом, загальний лад і тональність листа тонкі й майже не помітні. Закінчується кожен лист надзвичайно шанобливим прощанням: "До Вас душею і серцем прихильний", "Бувайте здорові та Богові і людям милі", "До Вас завжди прихильний всею душею", "Бувайте ж здоровенькі та до діла охочі". Такі мовностилістичні формули привітання/прощання властиві епістолярію письменника загалом. Це свідчить про велику повагу і до кореспондента, і до себе як особистості.

Отже, аналіз епістолярних діалогів між Панасом Мирним і Михайлом Коцюбинським дає змогу з'ясувати процес формування літературно-критичних оцінок митця і щодо власної творчості, і стосовно специфіки набутку інших авторів та літературного процесу загалом. Критичні судження, уміщені в листах, дають багатий матеріал для історіографії свого часу. У листах Панаса Мирного до Михайла Коцюбинського зафіксований процес пошуку перспектив розвитку української літератури на межі століть. Епістолярну спадщину Панаса Мирного можна вважати самодостатнім естетичним явищем у літературі, що допомагає з'ясувати та простежити становлення його як письменника і культурного діяча.

Література

1. Коцюбинський М. Твори: В 6 томах / М. Коцюбинський. – К., 1961.
Т. 5. – 1961.
2. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К., 2006.
3. Мирний Панас. Твори: В 7 томах / Панас Мирний. – К., 1971.
Т. 7. – 1971.
4. Сиваченко М. Панас Мирний і доля його літературної спадщини / М. Сиваченко // Мирний Панас. Твори: В 7 томах. – К., 1969.
Т. 1. – 1971. – С.VII–XXXIX.

Iryna Hrygorenko

Peculiarities of Epistolary Literary Criticism in Panas Myrny's Letters to Mykhaylo Kotsubynsky

The article is devoted to the analysis of peculiarities of epistolary literary criticism in Panas Myrny's letters to M. Kotsubynsky and the context of the Ukrainian literary criticism of the late 19th-early 20th centuries. The development of Myrny's world outlook during the writers' discussion is traced.

Key words: *letters, literary criticism, Panas Myrny, Mykhaylo Kotsubynsky, literary-critical discussion.*

Ирина Григоренко

Особенности эпистолярной литературной критики в переписке Панаса Мирного с Михайлом Коцюбинским

В статье рассматривается специфика и ценность переписки Панаса Мирного и М. Коцюбинского в процессе развития украинской критической мысли конца XIX – начала XX века. Предложенный анализ позволяет проследить в эпистолярном наследии процесс формирования творческого мировоззрения писателя и глубоко изучить произведения Панаса Мирного.

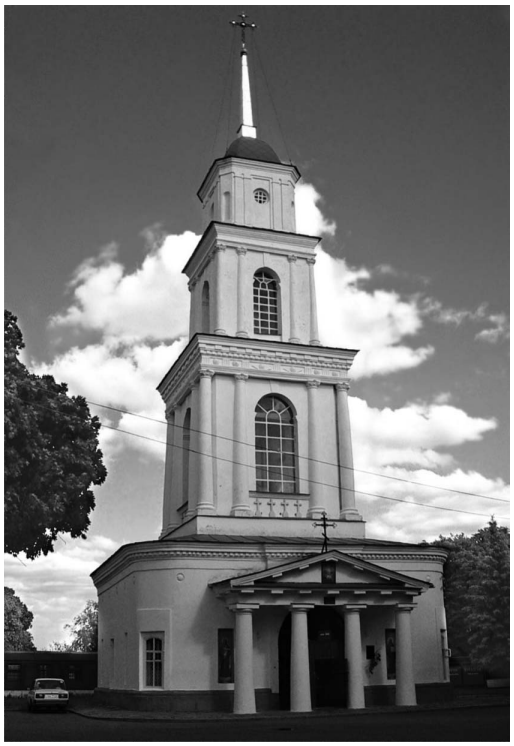
Ключевые слова: *переписка, литературная критика, Панас Мирный, М. Коцюбинский, литературно-критическая дискуссия.*

Надійшла до редакції 17.02.2009 р.

РІДНИЙ КРАЙ

АЛЬМАНАХ ПОЛТАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСТИТЕТУ

№ 1 (20) 2009

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ

Валентина Давиденко 4
Катерина Левченко 7
Володимир Вусик 9
Дар'я Горлиця 13
Богдан Скробут 15

ДРАМАТУРГІЯ

Теофан Прокопович. Володимир. Трагедокомедія. *Переклад* ***Валерія Шевчука.*** 21

ПУБЛІЦИСТИКА

Петро Ворона. Від Богдана до Івана… 42
Микола Безотосний. Мова – основа формування української нації. 45

ІМ'Я В УКРАЇНІ

Тетяна Ткаченко, Ганна Денискіна. Слова великої любові... З пошаною про видатного філолога, педагога, громадського діяча Л. І. Мацько.....50

МОВОЗНАВСТВО

Анна Оголевець. Лінгвоестетичний аналіз поезії Т. Г. Шевченка "Як я маю журитися…". 55
Галина Вишневська. Оцінність у художньому тексті (на матеріалі книжки Марії Матіос "Нація") 59
Алла Шумейкіна. Сучасний підхід до аналізу семантичної структури багатозначного слова.....62
Людмила Корнєва, Любов Сологуб. Фразеологія Миколи Гоголя: оригінальний текст і переклад.....68

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Микола Сулима. Драма про Івана Мазепу. 73
Галина Білик. Трагедокомедія долі Теофана Прокоповича. 75
Валентина Мацапура. Особливості міфологізації козацького минулого в "українських" повістях Миколи Гоголя.....83
Леся Генералюк. Міжвидова взаємодія в літературній творчості Тараса Шевченка: гіпотипозис-жанр. 91
Ірина Григоренко. Особливості епістолярної літературної критики в листуванні Панаса Мирного з Михайлом Коцюбинським. 100
Марина Свалова. Письменницька публіцистика: креативно-імперативний аспект (на матеріалі публіцистики Б. Олійника).....104
Тетяна Кушнірова. Інтерпретація категорії "жанр" у сучасному літературознавстві.....108

ДІАЛОГИ

Галина Білик. Ольга Ніколенко: "Гоголь – одне з наших величезних національних надбань". 112
Галина Білик. Наталія Білан: "Маємо всі перспективи стати помітним туристичним центром України". 117

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Петро Радько. Трагічні традиції українського державотворення в контексті роману П. Куліша "Чорна рада" 121
Людмила Бабенко. Як викорінювали український буржуазний націоналізм у викладанні української мови в Полтавському педінституті (Євген Михайлович Кудрицький) 126
Віктор Ревегук. Українське національно-патріотине підпілля на Полтавщині (1941–1945 рр.). 130

IN MEMORIA

Григорій Майфет. Pro memoria praeceptoris (Я. Ф. Неврлі). *Упорядкування та вступне слово* ***Анни Оголевець.*** 145

У "РІДНОМУ КРАЇ" ПРО "РІДНИЙ КРАЙ"

Григорій Титаренко. Будинок редакції "Рідного краю" в Полтаві. 151
Ніна Степаненко. Євген Гребінка – "один із перших орачів нашої літературної ниви" (за матеріалами часопису "Рідний край" (1905–1916 рр.)) 154

"РІДНИЙ КРАЙ" ПРО КРАЯН

Микола Степаненко. "Живописець правди" Григір Тютюнник у щоденниковій версії Олеся Гончара 159

З КОГОРТИ ВЕЛИКИХ

Раїса Танана. Олена Пчілка на Шевченковій Могилі. До 160-річчя від дня народження Олени Пчілки. 179
Анатолій Чернов. Микола Омелянович Степаненко. 183
Юлія Браїлко. Був зразком для вірних: Парфеній Левицький. 186

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Михайло Шкурка. Романс Є. П. Гребінки "Очі чорнії": повернення на історичну батьківщину. 165-річчю романсу "Очі чорнії" присвячується. 193
Людмила Шендрик. І. Ф. Павловський (1851–1922) – перший директор музею історії Полтавської битви. 199
Оксана Сальнікова. Проблема інтеграції культурних цінностей імперського часу в духовне надбання сучасної України (на прикладі пам'яток Полтавської битви). 202
Ольга Орлова. Іконографія Івана Мазепи: далі буде. 206
Сергій Шебеліст. "Мазепа-фест": свято українського формату. 209

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

Видатному полтавцеві В. С. Оголевцю – 125 років. 214
Вікторія Гайдамака. "Рости, квітуй, роди, наша "Калино", нехай твій спів злітає до зірок!" 215
Микола Степаненко. Він піснею вкраїнською "будить найкращі струни в наших душах" (вітання професору Григорію Левченкові і його "Калині" в ювілейний день). 219
Наталії Василівні Хоменко - 75! 220

РЕЦЕНЗІЇ

Микола Степаненко. Таїна творчості (Рецензія на книгу: Вокальчук Галина. Словотворчість українських поетів XX століття: Монографія. – Острог: Національний університет "Острозька академія", 2008. – 536 с.). 221
Іван Дичко. Стезя М. В. Костенка (Рецензія на збірку: Костенко Микола. Стезя: Поезія. – Полтава: Полтавський літератор, 2008. – 120 с.). 225

НАУКОВА ХРОНІКА

Луньова Тетяна. Весна іде, нові ідеї несе: II Всеукраїнська студентська науково-практична конференція "Пріоритети сучасної філології: теорія і практика" (Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 26–27 лютого 2009 року) 228